

СУЧАСНИЙ ВИКЛАДАЧ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ОСОБИСТІСТЬ ТА ФАХІВЕЦЬ У ПРОФІЛАКТИЦІ ПЕДАГОГІЧНИХ КОНФЛІКТІВ

У статті проаналізовано актуальні ідеї з проблеми профілактики педагогічних конфліктів у вищій школі. Охарактеризовано сутність, специфіку та способи попередження педагогічних конфліктів студентів, викладачів. Особливий акцент поставлено на особистісних якостях педагогів. Здійснено аналіз актуальних поглядів В. Сухомлинського на проблему профілактики конфліктів у школах. Виняткову увагу приділено умінням та навичкам комунікативної діяльності викладача. Детально розглянуто її зміст, принципи, які використано для профілактики педагогічних конфліктів у вищій школі.

У результаті дослідження зроблено висновки про необхідність попередження «емоційного професійного вигорання» викладача закладу вищої освіти, яке є домінуючим конфліктогеном (27%) у суперечках студентів та освітян. Щоб його уникнути, зберегти високий рівень працездатності викладачу бажано застосувати комплексний підхід. Який базується на теоретичних дослідженнях сучасних вчених та на емпіричному досвіді автора статті (сумарна вибірка становила 37 викладачів та 214 студентів факультету кібернетики, психології, геологічного, фізичного факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка).

Ключові слова: педагогічний конфлікт, профілактика педагогічних конфліктів, сучасний викладач, заклад вищої освіти.

Nowadays higher education is actively reformed and needs new approaches to teaching students in accordance with the requirements of modern society. Actual ideas about the problem of preventing pedagogical conflicts in higher education have been analyzed. The essence, specifics, principles and dynamics of prevention of pedagogical conflicts between students and teachers have been researched and characterized. Particular emphasis is put on the personal qualities of teachers. The analysis of V. Sukhomlynsky's actual views on the problem of conflict prevention in schools was carried out. Exclusive attention is paid to the skills of the teacher's communicative activities. The contents, principles used to prevent pedagogical conflicts in higher education are considered in detail.

In the result of the research there have been made conclusions about the necessity of preventing higher school teacher's «emotional burnout» which is a dominant reason of conflicts (27%) in the disputes between students and educators. In order to avoid it and provide a high level of efficiency for the teacher, it is advisable to use a comprehensive approach, which is based on theoretical researches of modern scientists and empirical experience of the authors of the article (the total sample consisted of 37 teachers and 214 students of the Faculty of Cybernetics, Psychology, Geology, Physics at Taras Shevchenko National University of Kyiv).

Summing up all the above mentioned, it can be stated that personal (76%) and objective (24%), organizational factors influence on the appearing of the "burnout" syndrome of the teacher. These factors mutually reinforce each other, depending on the mental processes, qualities, properties of the personality of the teachers and experience, conditions of their educational activity.

The comprehensive approach includes taking into account and balanced combination of the fundamental factors of the qualitative harmonic style of life of the personality, in general, and the constructive successful professional work of the teacher of the higher school, namely the physical, mental, spiritual health of the teacher. So, summing up all the above, we conclude that such a complex phenomenon of educational life as a pedagogical conflict required a specific comprehensive methodology for its prevention and overcoming.

Keywords: pedagogical conflict, prevention of pedagogical conflicts, modern teacher, institution of higher education.

Постановка проблеми. У наш час актуальна проблема ефективної підготовки викладачів до освітньої діяльності у вищій школі. Цей процес передбачає набуття ними знань, умінь та навичок з профілактики педагогічних конфліктів, які завжди були постійними супутниками соціального життя. Саме завдяки таким протиріччям, конфліктним ситуаціям народжувалися нові прогресивні ідеї, які забезпечували подальшу еволюцію закладів вищої освіти.

У контексті вище означеного, на особливу увагу заслуговує «компетентнісний підхід» обґрунтований у «Концепції нової української школи» (квітень, 2017 р.). Її основний зміст базується на тому, що освіта тільки тоді може вважатися ефективною, коли результатом буде компетентна особистість, котра володіє не тільки знаннями, моральними якостями, але й уміє адекватно діяти у відповідних ситуаціях, застосовуючи набуті знання.

У такій концепції визначального значення набувають комунікативні навички, критичне мислення, навички вирішення проблем, креативність, гнучкість у поведінці, навички медіації, тайм-менеджменту тощо. Також, важливими є наступні навички конструктивної комунікації – вміння дискутувати, аргументувати позицію, ставити запитання, давати зворотний зв'язок і, таким чином, здійснювати профілактику педагогічних конфліктів.

На цю проблему звертав увагу В. Сухомлинський та стверджував, що «...треба вміти згладити, нейтралізувати конфлікт у самому його зародку, не роздувати іскру, не робити з неї вогнища, а погасити її тоді, коли вона ще тільки зароджується» [Сухомлинський, 1976: с. 624-626].

Все вище перелічене ефективно здобувається та засвоюється особистістю завдяки відносно новій дисципліні у вищій школі – *педагогічній конфліктології*. Це – сфера наукових психолого-педагогічних знань про шляхи, способи та засоби передбачення, запобігання й подолання суперечностей, педагогічних конфліктів, що виникають у освітньому процесі навчальних закладів.

Педагогічні конфлікти проявляються у взаємодії учасників освітнього процесу (студентів, викладачів, адміністрації) через наявність певних протиріч, суперечностей у ціннісних орієнтаціях, поглядах, взаємних очікуваннях, нетактовності у спілкуванні, деструктивних вчинках, недостатньої конфліктологічної культури індивідів.

Педагогічний конфлікт – це нормальне суспільне явище, загалом природне для такого динамічного соціуму, як сучасна вища школа. Однак, педагогічні конфлікти часто є деструктивними, знижують ефективність освітнього процесу та якість підготовки студентів. Можна без вагань стверджувати, що необхідна відповідальна цілеспрямована діяльність з розробки системи заходів, орієнтованих на запобігання конфліктам у закладах вищої освіти.

Профілактика педагогічних конфліктів у вищій школі – це багатоаспектний довготривалий процес постійного прогнозування та

попередження, запобігання деструктивним емоціям, поведінці у навчально-пізнавальній діяльності студентів, викладачів, адміністрації у закладах освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми конфліктів у закладах освіти дозволяє стверджувати, що вчені (А. Анцупов, Н. Ануфрієва, І. Ващенко, Н. Гришина, В. Журавльов, Г. Ложкін, М. Пірен, Н. Пов'якель, А. Шипілов та ін.) найбільшу увагу приділяли з'ясуванню сутності конфліктів, причин їх виникнення, розв'язанню конфліктних ситуацій.

В. Басова, Т. Дзюба, Т. Дрожжина, І. Курочкіна, А. Лукашенко, М. Рибаківа, В. Сухомлинський, О. Шахматова виняткову увагу надавали дослідженню конфліктів у школах. М. Васильєва, В. Семиченко, Л. Симонова вивчали підготовку майбутніх учителів до розв'язання конфліктів.

Г. Козирєв, І. Козич, С. Пашенко, Г. Шевченко в основному досліджували специфіку соціально-педагогічних конфліктів у закладах вищої освіти. Г. Антонов, Н. Булатевич, Н. Буркало, І. Ващенко, Н. Волкова розглядали деякі аспекти динаміки конфліктів у вищій школі. І. Сингаївська, І. Сорока виняткову увагу приділяли конфліктам у педагогічних колективах навчальних закладів. Зважаючи на такий стан, припускаємо, що саме профілактика конфліктних ситуацій у ЗВО потребує більш детального та глибокого вивчення.

Мета дослідження полягає у обґрунтуванні сутності, змісту діяльності сучасного викладача закладу вищої освіти у профілактиці педагогічних конфліктів. Відповідно до мети реалізовано такі завдання дослідження:

- проаналізовано прояв особистісних якостей викладача у процесі профілактики педагогічного конфлікту;
- здійснено аналіз актуальних поглядів В. Сухомлинського на проблему профілактики конфліктів у школах;
- охарактеризовано зміст професійних якостей педагога у попередженні конфліктних ситуацій;
- упорядковано основні практичні рекомендації щодо профілактики педагогічних конфліктів у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Для професійної діяльності викладача вищої школи надзвичайно важливі розвинені *навички спілкування*. Вони виявляються винятково корисними у стресових конфліктних ситуаціях, коли можуть стати цінною частиною приймання відповідальних рішень. З цього приводу В. Сухомлинський зазначав, що «Конфлікт між педагогом і дитиною, між учителем і батьками, педагогом і колективом – велика біда школи...» та «...найчастіше конфлікт виникає тоді, коли вчитель думає про дитину несправедливо. Думайте про дитину справедливо – і конфліктів не буде. Чим менше конфліктів, тим глибше входить у духовне життя колективу взаємне довір'я, тим яскравіше виражається, розкривається

особистість. Уміння уникнути конфлікт – одна з рис, які самою суттю своєю становлять педагогічну мудрість учителя. Запобігаючи конфліктові, педагог не тільки зберігає, а й творить виховну силу колективу» [Сухомлинський, 1976: с. 624-626].

Тому викладачу потрібно розвивати комунікативні здібності, які знаходять свій прояв у налагодженні сприятливих взаємовідносин між колегами та студентами, що забезпечує успіх освітнього процесу ЗВО. Уміння спілкуватися, налагоджувати контакти, впливати на студентів, виступати публічно перед співробітниками і поза межами освітніх інституцій – вкрай необхідні кожному викладачу. Все це залежить від таланту, здібностей людини, особливостей життєвого досвіду і власних докладених зусиль. Особистість може стати більш комунікабельною внаслідок широкої практики спілкування за умови цілеспрямованого розвитку цих здібностей.

У результаті дослідження зроблено висновки про *необхідність попередження «емоційного професійного вигорання»* викладача вищої школи, яке є домінантним конфліктогеном (27% – дані відсотки округлені до цілих чисел) у суперечках студентів та освітян. Щоб його уникнути, зберегти високий рівень працездатності викладачу бажано застосувати *комплексний підхід*. Який базується на теоретичних дослідженнях сучасних вчених та на емпіричному досвіді автора статті (сумарна вибірка становила 37 викладачів та 214 студентів факультету кібернетики, психології, геологічного, фізичного факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка).

Підсумовуючи все вище зазначене, стверджуємо, що на виникнення синдрому «burnout» викладача впливають як *особистісні* (76%), так і *об'єктивні* (24%), організаційні чинники і вони взаємно підсилюють один одного у залежності від психічних процесів, якостей, властивостей особистості педагога та стажу, умов його освітньої діяльності.

Комплексний підхід до профілактики педагогічних конфліктів у вищій школі полягає у врахуванні та збалансованому поєднанні фундаментальних факторів якісного гармонійного стилю життя особистості, взагалі, та конструктивної успішної професійної діяльності викладача, зокрема. Якщо наявне перелічене вище, тобто педагог постійно працює над собою, створюючи комфортне благополучне насичене позитивними емоціями особисте життя та поєднуючи його із вдалим кар'єрним розвитком, то ймовірність виникнення синдрому зводиться до нуля. Тому важливості набуває саморегуляція життєдіяльності викладачем та дотримання *рекомендації*, які стосуються:

1) *Фізичного здоров'я викладача*: 1) 8-годинний сон стає домінуючим методом рекреації; 2) харчування відповідно до режиму та біологічного ритму викладача; 3) *фізичне навантаження*, заняття *спортом*, ранкова *гімнастика*, *йога*, *фітнес*, *танці*; 4) *заняття улюбленою справою, хобі*; 5) *масаж*; 6) *фітотерапія*; 7) *гомеопатія*; 8) *ароматерапія*; 9) *терапія*

Pedagogy

мінералами; 10) дихальні вправи; 11) водні процедури (отож, дотримання здорового способу життя та уникнення шкідливих звичок істотно знижує ризик виникнення синдрому «емоційного вигорання» викладача);

II) Психічного здоров'я викладача: 12) позитивна психологія; 13) гумор; 14) тайм-менеджмент; 15) арт-терапія; 16) наукові конференції, заходи, стажування; 17) ведення щоденника, самоаналіз, рефлексія у ньому;

III) Духовного здоров'я викладача: 18) духовні практики (молитва, медитація); 19) спілкування з сім'єю, друзями, природою, тваринами; 20) подорожі; 21) добродійність, волонтерство; 22) культивування у собі відчуття душевного спокою, задоволеності та вдячності [Кошечко, 2016: с. 28].

Отож, образа, злість, гнів, невдоволення, критика себе та інших – все це найшкідливіші для організму емоції. Наш мозок викидає гормони стресу на будь-які подразники, що загрожують нашому спокою. При цьому йому зовсім байдуже, реальні вони чи вигадані. Тому і на надуману психологічну проблему організм відреагує, як на справжню. Через це викладачу важливо контролювати свої емоції, «перепрограмовуючи» їх з негативних на позитивні. Адже, у явищах оточуючої дійсності можна знайти багато корисних моментів. Було б бажання розвивати у собі цю «вигідну та зручну, конструктивну» психологію та філософію життя. Фундаментальними її ідеями є: «Важливо не те на «що» я дивлюся, а «як» я це бачу», «Все що робиться – на краще», «Все буде добре!».

Тому важливо навчитись звертати увагу на позитивні моменти життя і вміти бути вдячними за них. Негативне запитання «За що?» бажано перетворювати на позитивне «Для чого?». «Для чого у житті з'явилась та чи інша ситуація? Які висновки маю з неї зробити?» Якщо з таких позицій підходити до життєвих ситуацій, то вони перестають сприйматися як проблеми, і життя починає сприйматись як школа, де події і ситуації складаються таким чином, щоб ми могли навчитись саме тому, що нам потрібно.

У результаті дослідження зроблено висновки про закономірності прояву, окрім синдрому «емоційного професійного вигорання» викладача вищої школи (27%), низького рівня емоційного інтелекту особистості як конфліктогена (21%) у вищій школі та розвиток EQ за допомогою освітнього тренінгу. Він стає значущим інструментом у профілактиці педагогічних конфліктів пов'язаних із незадовільним рівнем застосування освітніх технологій (13%) та іншими численними конфліктогенами (39%), які будуть проаналізовані та представлені для наукового загалу у наступних публікаціях.

Творчо розвиваючи ідеї В. Сухомлинського щодо окресленої проблематики, визнаємо, що продуктивну профілактику педагогічного конфлікту може забезпечити дотримання особистістю наступних умов (з акцентом на другому підпункті):

- адекватність відображення педагогічного конфлікту;
- *відкритість й ефективність спілкування конфліктуючих сторін*;
- створення клімату взаємної довіри конфліктуючих сторін;
- визначення сутності педагогічного конфлікту, істинних мотивів поведінки опонентів;

- прагнення опонентів до спільного комфортного результату.

У конфліктній ситуації комунікація, як правило, погіршується. Коли особистість оповита емоціями, їй важко висловлювати свої думки й уважно слухати співрозмовника. Тому корисною стане інформація про активне і пасивне слухання. «*Вчимось слухати*»: мову; вибіркові слова і вислови; тон, тембр голосу, темп мови; мовчання; обличчя, тіло, поставу, одяг. *У чому цінність, коли мене слухають*: – я можу озвучити та пояснити свої думки; – я можу проявити емоції; – я маю цінність як особистість.

Отож, профілактиці педагогічних конфліктів можуть сприяти наступні *форми спілкування*: – висловлювання, що передають те, як ви зрозуміли слова або дії опонента, намагання отримати підтвердження того, що ви зрозуміли їх правильно; – відкриті й особистісні висловлювання, що стосуються вашого стану, почуттів і намірів; – інформація, що має зворотній зв'язок відносно сприйняття вами партнера і його поведінки; – демонстрація того, що ви сприймаєте партнера як особистість, всупереч критиці до її конкретних дій.

Профілактика педагогічного конфлікту у вищій школі можлива за рахунок:

- перетворення самої об'єктивно існуючої ситуації, що відбувається *рідко*;

- зміни уявлення, ставлення опонентів та трапляється *переважно*.

Українські конфліктологи (Бещук-Венгерська Н., Кошечко Н., Пірен М., Ващенко І. та ін.) вважають, що основою для успішної профілактики педагогічних конфліктів у вищій школі є професійна відповідальність викладача та пов'язані з нею засади:

- педагогічна *справедливість* (дотримання нормативно-правових, морально-етичних норм у вирішенні педагогічного конфлікту);

- педагогічна *рефлексія* (пізнання своєї особистості, прояву її властивостей у педагогічному конфлікті; аналіз і оцінка своїх дій у конфлікті);

- педагогічна *емпатія* (співпереживання у педагогічному конфлікті);

- професійна *спостережливість* (розуміння важливості швидкої і правильної фіксації причин педагогічного конфлікту, внутрішнього стану студента за найдрібнішими зовнішніми проявами для вибору адекватних способів урегулювання конфлікту);

- оптимістичне *прогнозування* (переконаність в успішності вирішення педагогічного конфлікту за допомогою своєчасної діагностики

Pedagogy

його причин, умов виникнення, адекватної постановки цілей, вибору засобів);

– *креативність* (творчий підхід до вирішення педагогічного конфлікту на основі традиційних та інноваційних методів, пошук нестандартних конструктивних рішень) [Бещук-Венгерська, 2015: с. 17-20].

Для запобігання педагогічним конфліктам студентам, викладачам, адміністрації ЗВО *важливо виконання наступних рекомендацій:*

– враховувати особистісні особливості опонента (специфіку перцепції (візуали, аудіали, кінестетики), тип темпераменту, акцентуації характеру, самооцінку, гендер, ролі, мотивацію, цінності, статус, імідж особистості);

– витримувати оптимальну соціальну зону-дистанцію у спілкуванні;

– природньо послуговуватися «відкритими» жестами, мовою тіла;

– дотримуватися демократичного партнерського стилю спілкування;

– застосовувати активне слухання, вербальне і невербальне

спілкування;

– підбирати коректну дипломатичну форму висловлювання;

– вживати позитивні конструктивні висловлювання, які є результатом позитивного мислення, уникаючи негативних кліше;

– використовувати адекватні та відповідальні «Я-висловлювання», замість звинувачень «Ти-висловлювань»;

– здійснювати контроль емоцій та економію емоційних ресурсів;

– зважати на позитивні та негативні наслідки від втручання;

– здійснювати пошук компромісу на основі емпатії, толерантності.

Загальною рекомендацією щодо способів попередження конфліктних ситуацій у вищій школі є постійне прагнення викладача уникати авторитарного домінування, демонстрація демократичного партнерського стилю спілкування при організації навчальної діяльності студентів та постійне акцентування уваги на діловій взаємозалежності між ними, не допускання перетікання конфлікту з ділової сфери в особистісну, яка поступово, із накопиченням таких протиріч стає вразливою для синдрому «емоційного професійного вигорання» викладача.

Висновки. Узагальнюючи все вище означене, робимо висновок, що *профілактика педагогічних конфліктів* у вищій школі полягає у завчасному розпізнаванні, елімінації, нівелюванні або ослабленні факторів виникнення, передумов конфліктів. У цьому контексті виняткову увагу було звернуто на *попередження синдрому «емоційного професійного вигорання» викладача*, на розвиток його комунікативних навичок та *емоційного інтелекту*, які провокують більшість педагогічних конфліктів.

Отож, профілактика педагогічних конфліктів, яка вчасно здійснена сучасним викладачем ЗВО, підвищує якість засвоєння не тільки навчальних дисциплін, але і загалом професійну, особистісну компетентність, продуктивність студентів, викладачів за рахунок заощадження часу, ресурсів, творчих перспектив та потребує подальших розвідок у даному

напрямі, створення програм освітніх тренінгів для опанування знаннями, уміннями, навичками ефективного попередження конфліктних ситуацій у вищій школі.

ЛІТЕРАТУРА

- Бещук-Венгерська, 2015* – Бещук-Венгерська Н. В. Профілактика синдрому професійного вигорання у педагогів. Методичний посібник / Н. В. Бещук-Венгерська. – Вінниця: ММК, 2015. – С. 17–23.
- Кошечко, 2016* – Кошечко Н. В. Профілактика синдрому «емоційного професійного вигорання» викладачів ВНЗ / Н. В. Кошечко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка. Вип. 3. – К. : Київський університет, 2016. – С. 21–28.
- Сухомлинський, 1976* – Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т.1. – С. 628–629.
- Сухомлинський, 1976* – Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.2. – С. 624–626.

REFERENCES

- Beshchuk-Venherska, 2015* – Beshchuk-Venherska N. V. Profilaktyka syndromu profesiinoho vyhorannia u pedahohiv. Metodychnyi posibnyk / N. V. Beshchuk-Venherska. – Vinnytsia: MMK, 2015. – S. 17–23.
- Koshechko, 2016* – Koshechko N. V. Profilaktyka syndromu «emotsiinoho profesiinoho vyhorannia» vykladachiv VNZ / N. V. Koshechko // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seria: Pedahohika. Vyp. 3. – K. : Kyivskiy universytet, 2016. – S. 21–28.
- Sukhomlynskyi, 1976* – Sukhomlynskyi V. O. Vybrani tvory: u 5 t. – K. : Radianska shkola, 1976. – T.1. – S. 628–629.
- Sukhomlynskyi, 1976* – Sukhomlynskyi V. O. Vybrani tvory: u 5 t. – K. : Radianska shkola, 1976. – T.2. – S. 624–626.

УДК 796.011.3:378

Софія Купко, Тетяна Носаченко

ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПЕТРИКІВСЬКОГО РОЗПИСУ

У статті доведено, що в сучасних умовах євроінтеграції нашого суспільства вирішується проблема розвитку і використання особистісних можливостей майбутніх фахівців, оскільки висувуються більші вимоги до самостійності, ініціативності, креативності та їх цілеспрямованості. Такі вимоги зумовлюють підвищення інтересу до засобів становлення та формування професійної компетентності майбутнього педагога-художника, як важливої психолого-педагогічної проблеми сучасної мистецько-педагогічної освіти. У процесі фахової підготовки, майбутні викладачі не тільки вчать використовувати на практиці інноваційні та ефективні методи навчання, але й реалізують свій творчий потенціал художника.

У статті розкривається сутність художньо-творчої компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва, висвітлюються шляхи її формування в процесі вивчення петриківського розпису.

Ключові слова: компетентність, мистецька освіта, образотворче мистецтво, майбутній учитель, професійна компетентність, декоративний живопис, петриківський розпис.